VÄSTERBOTTENS MUSEUM

ARKEOLOGISK RAPPORT

Arkeologisk undersökning

Över förekomst av bearbetat timmer och sänkestenar i Skärebäcken

Skäran 6:2 och 6:3, Nysätra Sn, Robertsfors Kn.
Västerbottens län.

Västerbottens museum/Uppdragsverksamheten

Anders Huggert 2003

INNEHÅLL

INLEDNING

LÄGESANGIVELSE

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

MÅLSÄTTNING

TOPOGRAFISK BESKRIVNING

IAKTTAGELSER I BÄCKAVSNITTET SKÄRAN 6:2 - 6:3

SAMMANFATTNING OCH KOMMENTAR

TILLVARATAGET MATERIAL

FOTOLISTA

Omslagsbild. Skärans by. Utsnitt ur karta från 1698 (Lantmäteriverket: Z 22-46:1, Gävle).

INLEDNING

Hösten 2001 rensades och fördjupades Skärebäcken i Skäran. Under arbetets gång, längs bäckavsnittet inom fastigheten 6:2, kom grävskopan i kontakt med stockar och för byggnadsändamål bearbetat timmer. En hel del sådant material vräktes upp med schaktmassorna. Den i Skäran boende Leif Trygg lade märke till detta och kom att tala med en granne om saken. Denne berättade då, att det påträffats mycket virke även första gången bäcken rensades med grävare; både i det nu aktuella bäckavsnittet och ett stycke nedströms - inom fastigheten 6:3.

Meddelande om iakttagelserna nådde museet våren 2002, genom den där anställde Lars Trygg. Den tillförordnade museichefen beslöt att undertecknad skulle göra en besiktning, som företogs tillsammans med Lars Trygg den 28 juni. Den 5-6 juli gjorde undertecknad sedan en dokumentationsinsats. Den 8 samma månad kontaktades per telefon och tillskrevs Marit Brundin, Skogsmuseet Lycksele, för att få en närmare bedömning av förutsättningarna för en dendrokronologisk undersökning (dnr 271/02). Tillsammans med undertecknad gjorde Brundin den 29 oktober besiktning och provtagning. Samtidigt togs prover ur en grov stock från bostadshuset Skäran 6:2 samt ur takstolen i Bygdeå kyrka.

LÄGESANGIVELSE

Lokalerna är, som nyss nämnts, belägna å fastigheterna Skäran 6:2 och 6:3 i Nysätra sn, Robertsfors kn, Västerbotten. Dnr Vbm 239/03 (271/02).

Ekonomiska kartan 21L 7b: 7139.63 1759.42 (Skäran 6:2) samt 7139.51 1759.43 (6:3).

Avvägningar gjordes utifrån toppen på ett stort stenblock, som ligger i marken strax NO om bäcken (7139.627 1759.435; se även fig. 5). Enligt GPS-mätning är stenens topp belägen 8 m.ö.h.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Vid uppmätningsarbete den 5/7 assisterade Gösta Marklund, Bursiljum. Leif Trygg hjälpte till med att flytta stockar 6/7 och Åke Trygg sågade den 29/10 trissor för dendrokronologisk undersökning.

MÅLSÄTTNING

Syftet med förrättningen var primärt att översiktligt bedöma vad som påträffats. Om det ansågs motiverat, skulle lämningarna fotografiskt dokumenteras och kanske även mätas upp och ritas. Därvid kunde det bli aktuellt att göra någon närmare undersökning genom grävning i bäckfåran.

TOPOGRAFISK BESKRIVNING

Skäre<u>bäcken</u> rinner fram genom ett odlingsområde (fig 1) som jämnt sluttar ner mot myrmark kring en liten sjö, som heter Skäre<u>fjärden</u>. Sjöns vatten avrinner genom bäcken <u>Sundet</u> (fig 2). Benämningarna minner om den tid då byn Skäran var belägen vid en havsvik. En geometrisk avmätning från 1698 (fig 3) visar, att skäranborna hade sina sjöbodar vid den vik där Skärebäcken mynnade i fjärden - ”Skiäre Fiäln”. 1543 fanns det, enligt Gustav Vasas jordabok, 8 åbor i byn - ”Skeriwn” (Anders Huggert: Rapport över iakttagelser i kabel-schakt å Svensgårdens gårdsplan, Skäran 7:7, Nysätra sn, Robertsfors kn, Västerbotten. 1994 o. 1996. Västerbottens museum 1998. Dnr 179/98).

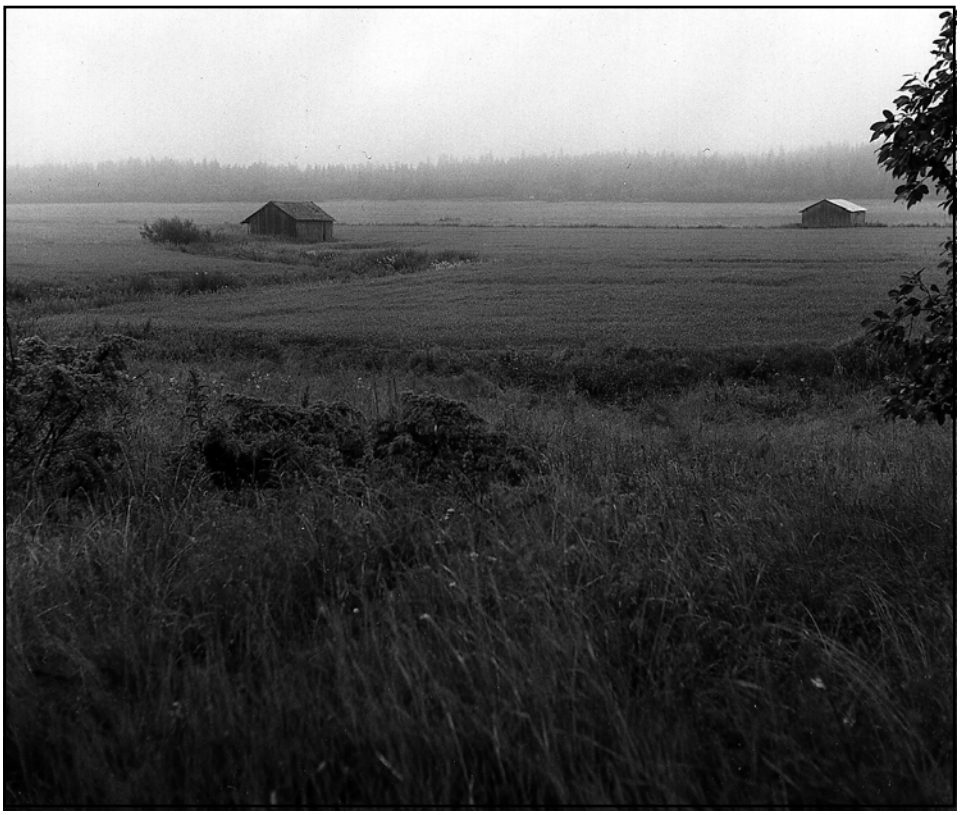

Fig. 1. Skärebäckens buktande lopp över åkerslätten. Utblick från fastigheten 6:2 och mot SSV den 5 juli 2002 (A 4064:8).

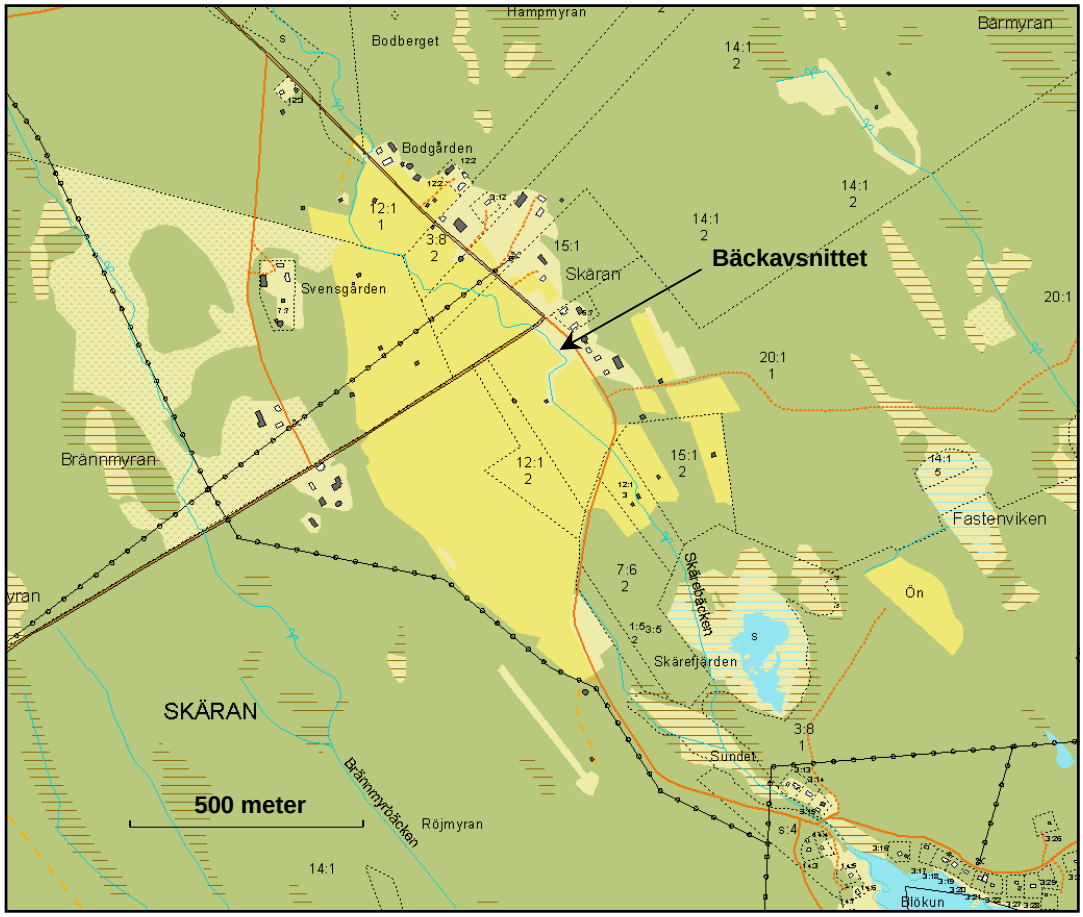

Fig. 2. Det uppmätta bäckavsnittet markerat på utsnitt ur det ekonomiska kartbladet 21L 7b.

Fig. 3. Utsnitt ur karta över Skäran från 1698 (Lantmäteriverket: Z 22-46:1, Gävle).

Fig. 4. Anordning av liggande timmer i bäckfårans SV sida å 6:2. Foto mot SSV den 28 juni 02 (A 4063:9).

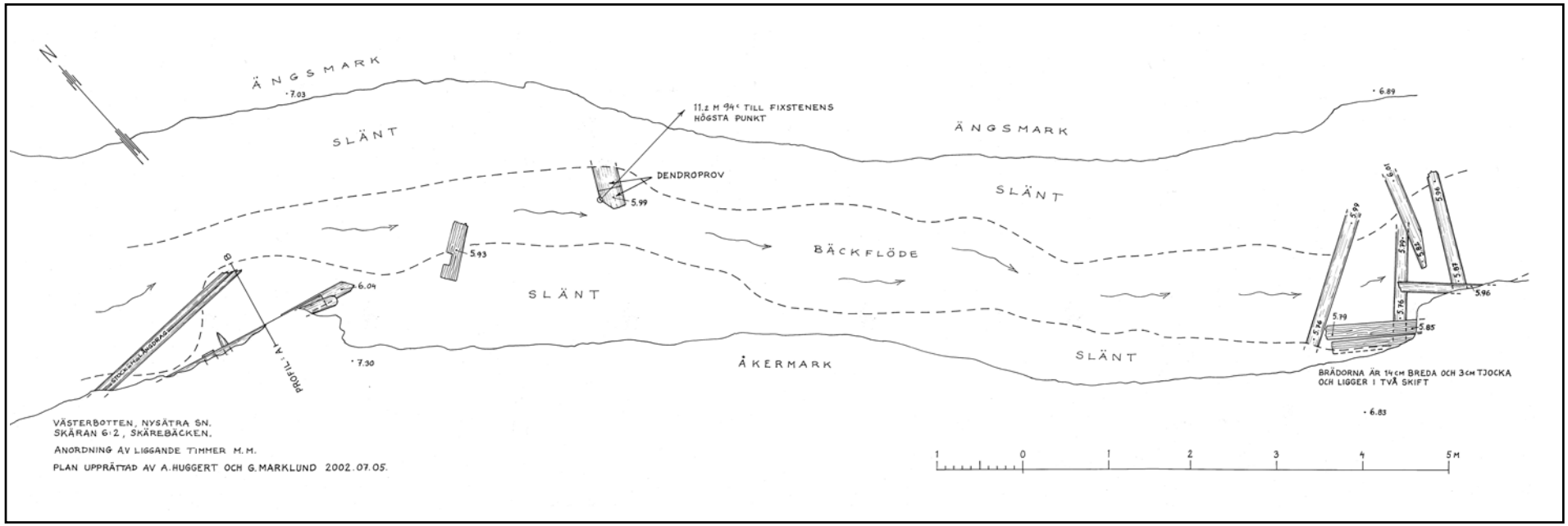

Fig. 5. Planritning över lämningar i bäckavsnittet inom 6:2. Prod. A. Huggert.

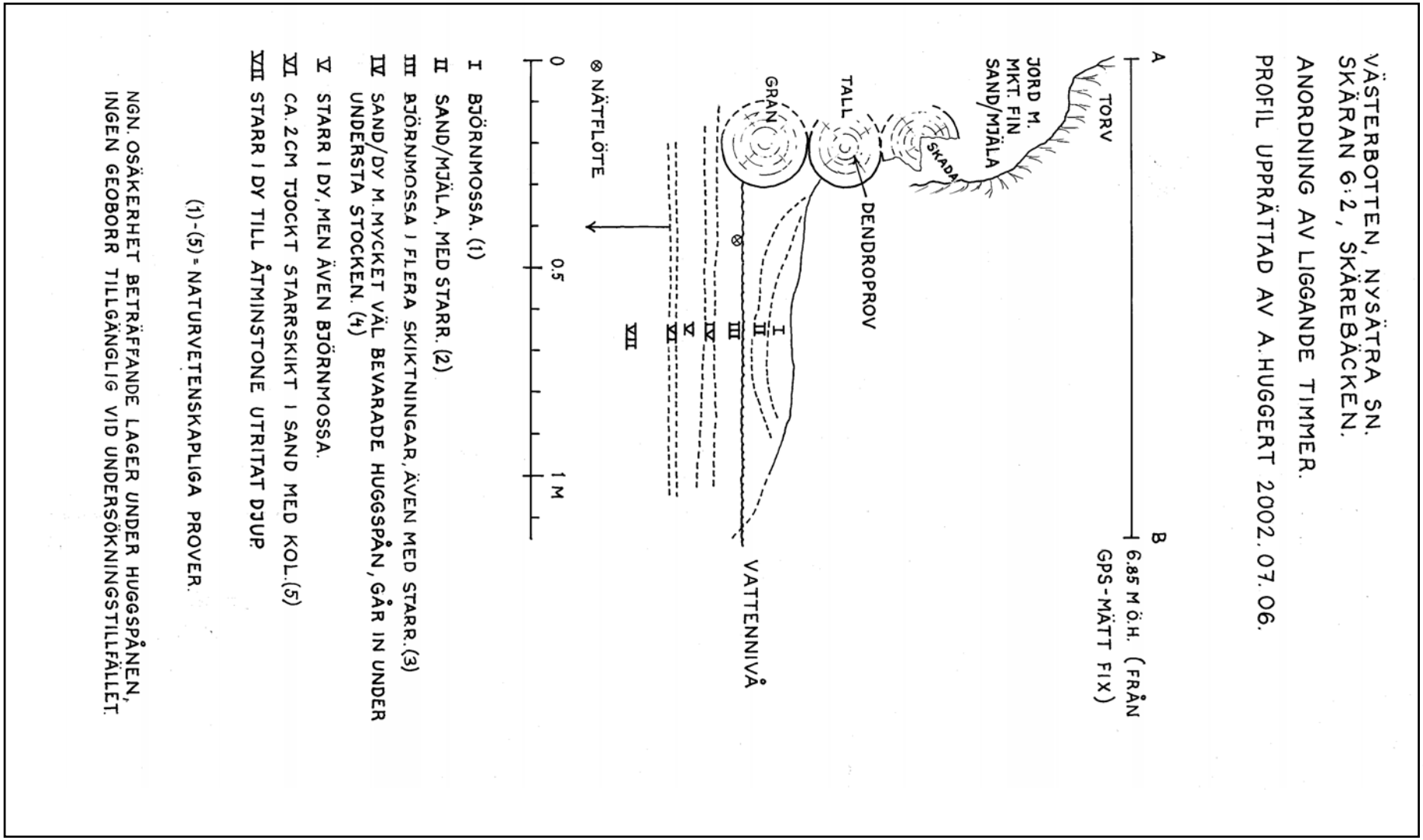

Fig. 6. Profilritning över anordning av liggande timmer. Prod. A. Huggert.

IAKTTAGELSER I BÄCKAVSNITTET SKÄRAN 6:2 - 6:3

Inom fastigheten 6:2 finns i bäckfårans SV sida en omsorgsfullt gjord anordning av liggande timmer (fig 4). Den vänder en lodrät sida mot bäckflödet och är bevarad till tre stockars höjd. Ursprungligen har anordningen varit något högre, vilket framgår av en nu nästan helt utrasad stock. På några ställen i konstruktionen syns ändar av liggande, tvärgående timring. Dessa stockar löper uppenbarligen rakt in i slänten och tycks ha fått en sinsemellan rätt fri placering. Anordningen dokumenterades i plan och profil (fig 5 o. 6). Vid profilgrävningen i bäckbottnen noterades bl.a. ett 3 à 4 cm tjockt skikt av mycket väl bevarade huggspån, liggande i sand/dy. Skiktet kunde följas in under timringens understa stock. Ovanpå huggspånsskiktet fanns ett lager av skiktad björnmossa och med inblandning av starr. I lagret påträffades ett mycket väl bevarat nätflöte av trä. Ägaren har skurit in sitt bomärke på flötet (fig 7).

Fig. 7. Nätflötet fynd nr 6 med tydligt inskuret bomärke (A 4188:6).

En dryg meter nedströms den nyss beskrivna, timrade anordningen hade grävskopan ur bäckbottnen rivit upp två delar av en grov stockände; med hak för knuttimring och i knutskallen ett kvadratiskt hål, som uppenbarligen varit avsett för en lodrätt stående stolpe (fig 8). - Den ena delen av stockänden mättes in på planritningen.

Fig. 8. Stockände med hak för knuttimring och i knutskallen ett kvadratiskt hål. Två delar sammanlagda och fotograferade i lod den 6 juli 02. Tumstocken = 1 meter (A 4064:9).

Fig. 9. 30 cm grov stockände, med ett synnerligen markant hak för knuttimring, utstickande i bäckfåran 3 m nedströms anordningen av liggande timmer (fig 4). Foto mot O den 28 juni 02 (A 4063:11).

Ytterligare 1.6 m nedströms syns i bäckbottnen en lika grov stock (fig 9) - 30 cm i diameter. Endast den helt intakta stockänden, med ett synnerligen markant hak för knuttimring och

knutskalle, har frilagts och mättes in på planen. Stocken i övrigt ligger helt dold under bäckslänten och ängsmarken i NNO.

Drygt 8 m längre nedströms finns en markant samling av något klenare stockar - ca 16 cm i diam. - samt bräder (fig 10). Stockarna ligger mestadels tvärs för bäckflödet, medan bräderna ligger i dubbelt lager på stockarna och då tvärs för dessa. Bräderna mäter i tvärsnitt 14 x 3 cm. - Anordningen mättes in på planen (fig 5).

Fig. 10. Markant samling stockar och bräder ungefär 12 m nedströms anordningen av liggande timmer. Foto mot SSV den 28 juni 02 (A 4063:10).

En granskning av bäckfåran inom fastigheten 6:3 visade, att där nu endast finns någon enstaka stock. Markägaren berättade, att sådant material skaffats undan efter denna och en tidigare bäckrensning. I avsnittet där bäckfåran just rätat ut i sydöstlig riktning (7139.51 1759.43) påträffades emellertid fyra mycket bastanta sänkestenar (fig 11) och även en mindre sådan (fig 12 - nederst till vänster). De låg både i slänten och själva bäckfåran. Vidare påträffades en bit av ett kritpipshuvud samt 2 bitar skörbränd flinta; den ena visar tydliga spår efter att ha använts vid eldslagning.

Även inom fastigheten 6:2 låg det en del sådant fyndmaterial i bäckbottnen: Vid den inledningsvis beskrivna timrade anordningen tillvaratogs tre skärvor yngre rödgods; två ur bottnen på trefotsgryta (fig 13 - till vänster) och en ur kanten på en skål (fig 13 - till höger). Strax uppströms låg en bit bränd flinta samt en säregen knopp av yngre rödgods (fig 13 - i mitten); något påminnande om rödgodsgrytors rörskaft.

Fig. 11. På fastigheten 6:3 låg just invid själva bäckflödet en sänkesten av jotnisk sandsten (fynd nr 12). Foto mot OSO den 28 juni 02 (A 4064:1).

Fig. 12. Sänkestenarna fynd nr 10-14 fotograferade i lod. Tumstocken = 1 meter (A 4188:2).

Fig. 13. Yngre rödgods, från vänster till höger: bottenskärva med del av ben ur trefotsgryta (fynd nr 2), förmodad greppknopp (nr 1) samt kantskärva ur en skål (nr 4) (K 6954:2).

De av grävskopan inom Skäran 6:2 uppvräkta stockarna utgjordes av såväl enkelt rundvirke som mer bearbetat material. Det senare granskades ur byggnadsteknisk synpunkt och ett urval fotograferades. Klenare stockar kunde ha långdrag och några av dem var i ena ändpartiet skrädda på ena eller båda sidorna. På de klenare stockarna syntes inte några hak för knuttimring. Långdrag fanns även på en stock som nästan fallit ner från den inledningsvis beskrivna timrade anordningen (fig 4). Långdraget var där vänt uppåt, vilket antyder att stocken återanvänts. Av grävskopan uppvräkta grövre stockar kunde vara skrädda i ena ändpartiet, eller ha hak för knuttimring. I en knutskalle hade upptagits ett kvadratiskt hål (fig 8). Det påträffades också brandskadade delar av grövre stockar.

SAMMANFATTNING OCH KOMMENTAR

Materialet från Skärebäcken är svårtolkat, då det av allt att döma härrör från olika sammanhang under en relativt stor del av byns existenstid. Minst huvudbry orsakar ansamlingen av sänkestenar (bild 12) å Skäran 6:3, som ju påträffades i det område där byborna hade sina sjöbodar vid tiden för upprättandet av 1698 års karta. Det ligger nära till hands, att i det sammanhanget också hänvisa till de grövre stockarna i bäckens botten å Skäran 6:2 (bild 9); den med hak för knuttimring och ett hål för en vertikal ståndare i knutskallen (bild 8) kan inte gärna uppfattas som annat än en del av en byggnad som haft svale - varför inte en sjöbod med gavelsvale (bild 15). Stockarna med skrätt ändparti leder gärna tankarna i samma riktning.

Anordningen av liggande – klenare – timmer (bild 5 o. 6) längst uppströms å Skäran 6:2 är av helt annorlunda karaktär. Det vid undersökningen dokumenterade skiktet av mycket väl bevarade huggspån (bild 6) kan tänkas indikera etableringsfasen. Först efter anordningens tillkomst har det med bomärke försedda nätflötet (bild 7) kommit att bäddas in i ett växande lager av björnmossa och starr. Enligt en karta från 1799 har det funnits en vattendriven anläggning i det aktuella bäckavsnittet (bild 14). Den markanta samlingen av stockar och bräder (bild 5 o. 10), ett stycke nedströms den nyss nämnda anordningen, kan även den tänkas ha ingått i den vattendrivna anläggningen.

Den nästan helt utrasade översta stocken i anordningen av liggande timmer konstaterades ha långdrag. Vid placeringen av stocken har detta vänts uppåt (bild 4). Därmed står det klart, att stocken återanvänts. I en liggtimmerkonstruktion är långdraget vänt neråt och rymmer den mossa som utgjort tätning. Det har inte gått att avgöra, i vilken utsträckning det i undersökningsområdet löst påträffade byggnadstimret varit återanvänt.

Trefotsgrytor av yngre rödgods har producerats under såväl 1400- och 1500- som 1600-talet. Den typen av grytor har uppenbarligen varit i användning ännu in på 1700-talet. Diverse avfall måtte i alla tider ha hamnat i Skärebäckens botten och speciellt vid kraftig vattenföring tenderat att föras med i flödesriktningen.

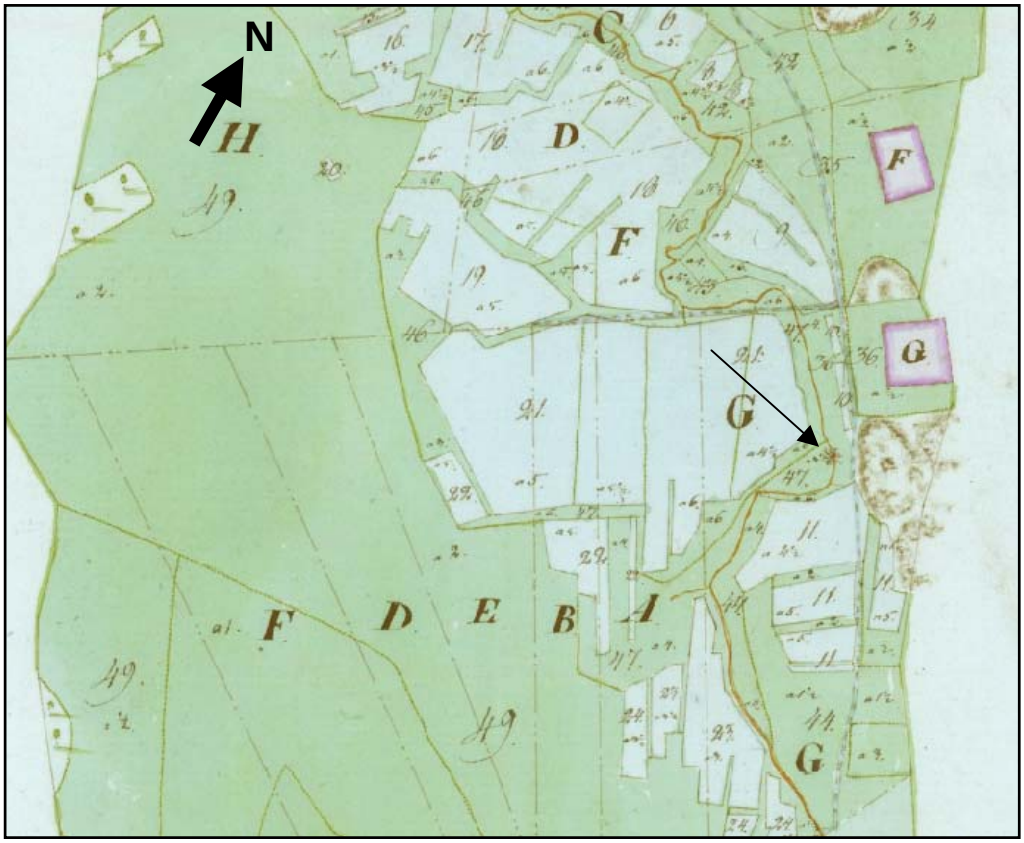

Fig. 14. Utsnitt ur karta från 1799, med symbolen för ett vattenhjul i bäcken (Lantmäteriverket: Z22-46:3.)

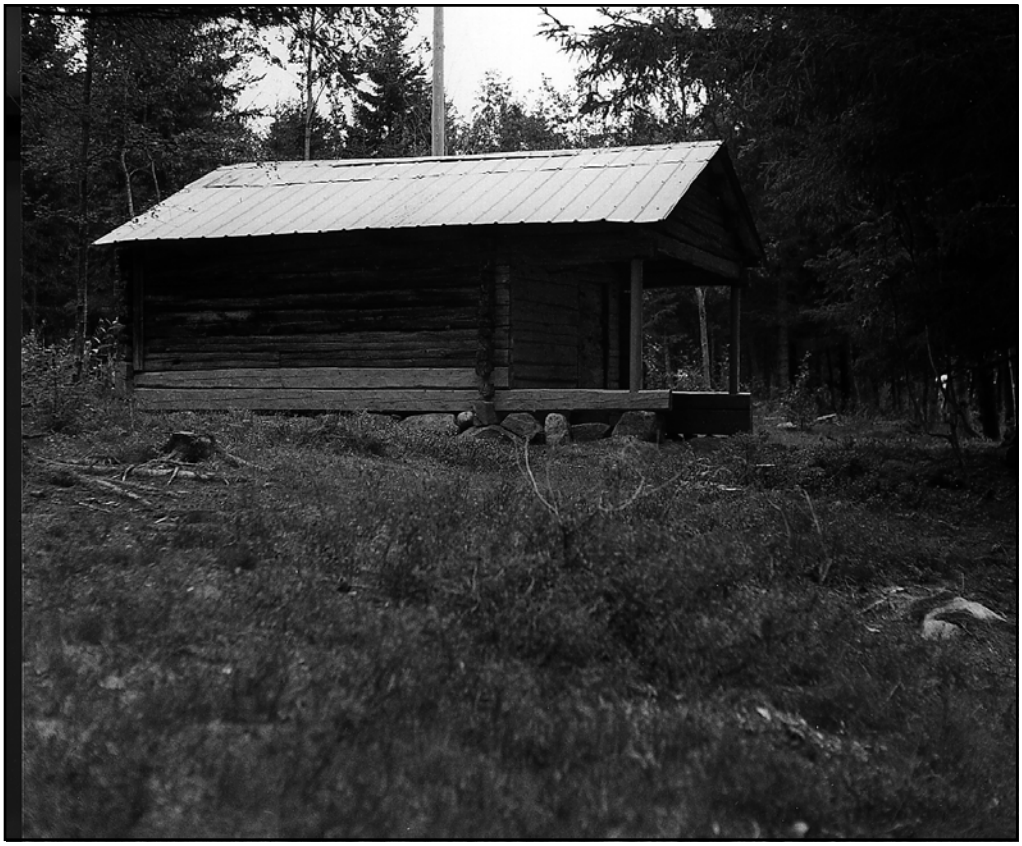
Fig. 15. Sjöbod med gavelsvale i Byviken på Holmön. Foto mot NNV den 19 augusti 2003 (A 4185:9).

TILLVARATAGET MATERIAL

Nr	Fynd	Beskrivning	Kommentar	Fastighet
1	Greppknopp (?)	yngre rödgods, spår av blyglasyr, 2.4 x 3.0 x 2.7 cm	fig 13 - i mitten	Skäran 6:2
2	Trefotsgryta	skärva med del av ben, yngre rödgods, blyglasyr på kärlets insida, 3.8 x 3.7 x 2.9 cm	fig 13 - till vänster	6:2
3	Trefotsgryta	skärva med spår av fäste för ben, yngre rödgods, 2.6 x 1.5 x 0.4 cm		6:2
4	Skål	kantskärva, profilerad, yngre rödgods, svaga spår av blyglasyr på insidan, 3.1 x 2.1 x 1.4 cm	fig 13 - till höger	6:2
5	Flinta	skörbränd, 2.3 x 2.8 x 1.3 cm		6:2
6	Nätflöte	av trä 14.3 x 10.5 x 1.5 cm, med ett numera defekt hål, 1.9 x 0.7 cm, för fastbindningen vid överteln samt ett bomärke mitt på ena bredsidan	fig 7	6:2
7	Kritpipa	del av huvud, 2.9 x 1.6 x 0.2 cm		Skäran 6:3
8	Flinta	skörbränd, 2.0 x 1.6 x 0.5 cm		6:3
9	Eldslagningsflinta	skörbränd, 3.3 x 1.6 x 0.9 cm		6:3
10	Sänkesten	av något glimrig skiffer, 57 x 13 x 7 cm, 7.5 kg, två sinsemellan motställda fästehak inhuggna ungefär mitt på och tvärs för stenens längdaxel	fig 12 - längst upp till vänster	6:3
11	Sänkesten	av obestämd bergart, 47.5 x 19 x 7.5 cm, 9.8 kg, fästehak inhugget ungefär mitt på och tvärs för längdaxeln	fig 12 - i mitten till vänster	6:3
12	Sänkesten	av röd jotnisk sandsten, 42.5 x 20 x 18 cm, 17.4 kg, två fästehak i ena långsidan och vardera ett i två av de övriga	fig 11 och 12 - till höger	6:3
13	Sänkesten	av diabas, 41.5 x 16 x 9 cm, 7.2 kg, tre sinsemellan motställda fästehak ungefär mitt på och tvärs för längdaxeln	fig 12 - i mitten	6:3
14	Sänkesten	av glimrig skiffer, 15.5 x 1 1x 4 cm, 1.6 kg, fästehak inhugget ungefär mitt på och tvärs för längaxeln	fig 12 - nederst till vänster	6:3
15		Naturvetenskapliga prover ur profilsnittet A-B, numrerade 1-5	fig 6	

FOTOLISTA

Foto: Anders Huggert - svart/vitt

Fignr	Beskrivning	Övrigt
A 4063:6	Skärebäcken gör en skarp sväng åt SV sedan den just passerat från fastigheten 6:2 och till 6:3.	Foto mot SSO 02-06-28.
A 4063:8	Anordning av liggande timmer i bäckfårans SV sida å 6:2.	Foto mot SSV.
A 4063:9	Detalj dito.	Foto mot SSV (fig 4).
A 4063:10	Markant samling stockar och bräder ungefär 12 m nedströms anordningen av liggande timmer.	Foto mot SSV (fig 10).
A 4063:11	30 cm grov stockände, med ett synnerligen markant hak för knuttimring, utstickande i bäckfåran 3 m nedströms anordningen av liggande timmer.	Foto mot O (fig 9).
A 4063:12	I bäckbottnen i förgrunden syns en del av en grov stockände, som både har hak för knuttimring och i knutskallen ett kvadratiskt hål. Löst liggande bortom denna syns större delen av stockänden i fråga. Därbortom har för fotograferingen placerats en något klenare stock, som har långdrag samt ena ändpartiet skrätt, så att det mäter 14 x 8 cm i tvärsnitt. Tumstocken = 1 m.	Foto mot NO.
A 4064:1	En sänkesten av jotnisk sandsten (fynd nr 12) låg just invid själva bäckflödet å fastigheten 6:3.	Foto mot OSO (fig 11).
A 4064:2	Anordningen av liggande timmer å 6:2 fotograferad mot SSV sedan det grävts i bäckbottnen på ömse sidor om en utsparad profilbank A-B.	
A 4064:6	Skärebäckens buktande lopp över åkerslätten.	Vy från 6:2 och mot SSV 02-07-05.
A 4064:7	I stort sett samma som A4064:2.	
A 4064:8	Samma som A4064:6 (fig 1).	
A 4064:9	Stockänden med hak för knuttimring och i knutskallen ett kvadratiskt hål. De båda delarna sammanlagda och fotograferade i lod. Tumstocken = 1 m.	02-07-06 (fig 8).
A 4064:10	Dito. Den längre delen fotograferad i rät vinkel mot brottytan med hålet. Stockens undre halva påträffades ej, varför det inte gått att fastställa hålets djup eller om det varit helt genomgående.	
A 4064:11	Ett par klenare stockar placerade med långdraget uppåt. Den övre skrädd i vänstra ändpartiet och den undre i större utsträckning änså. Tumstocken = 1 m.	
A 4064:12	Ett par klenare stockar placerade med långdraget uppåt och det skrädda ändpartiet åt vänster. Tumstocken = 1 m.	
A 4181:1	Dito, men med skrädd sida uppåt.	
A 4181:2	Ett par grövre stockar placerade med det skrädda ändpartiet åt vänster och med smalsida uppåt. Inget långdrag. Tumstocken = 1m.	
A 4181:3	Dito, men med skrädd yta uppåt.	
A 4181:4	Brandskadade delar av grövre stockar. Tumstocken = 1 m.	
A 4181:5	Stockänden med hak för knuttimring och i knutskallen ett kvadratiskt hål. Tumstocken = 1 m.	
A 4181:6	Profilsnittet A-B tvärs för anordningen av liggande timmer sett från NNO.	
A 4188:1-4	Sänkestenarna fynd nr 10-14 fotograferade i lod. Tumstocken = 1 m.	03-05-16 (fig 12).
A 4188:5-6	Nätflötet fynd nr 6 fotograferat i lod	03-06-01 (fig 7).
A 4185:9	Sjöbod med gavelsvale i Byviken på Holmön.	Foto mot NNV 03-08-19 (fig 14).
K 6954:1-2	Yngre rödgods, från vänster till höger: bottenskärva med del av ben ur trefotsgryta (fynd nr 2), förmodad greppknopp (nr 1) samt kantskärva ur en skål (nr 4) (fig 13).	Foto: Andreas Rothstein, Västerbottens museum - svart/vitt

VÄSTERBOTTENS
MUSEUM

Box 3183, 903 04 Umeå
Telefon 090-17 18 00. Telefax 090-77 90 00.
info@vasterbottensmuseum.se
www.vasterbottensmuseum.se